

INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA TALABALARNING IJODIY QOBILIYATLARINI DIAGNOSTIKA QILISH

Allanazarova Dilobar Baxromovna,

Farg'ona viloyat Qo'qon shahar 7-bolalar musiqa va san'at maktabi
O'zbek xalq cholg'ulari bo'limi o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalari talabalarining ijodiy qobiliyatlarini (kreativligini) baholash va diagnostika qilishda integrativ yondashuvning ahamiyati tahlil qilingan. An'anaviy test va sinov usullarining cheklovlari ko'rsatib o'tilib, psixologik, pedagogik hamda fanlararo yondashuvlarni o'zida mujassam etgan kompleks diagnostika modeli taklif etilgan. Talabalarning kognitiv, affektiv va amaliy-faoliyat komponentlarini birlashtirgan holda o'tkazilgan diagnostika ularning nafaqat mavjud ijodiy salohiyatini o'lchashga, balki uni rivojlantirish trayektoriyasini belgilashga xizmat qilishi asoslangan. Shuningdek, maqolada raqamli ta'lim muhitida kreativlikni baholashning zamonaviy vositalari va ularni amaliyotga joriy etish bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: integrativ yondashuv, ijodiy qobiliyat, kreativlik diagnostikasi, oliy ta'lim, fanlararo aloqadorlik, Torrens testlari, pedagogik diagnostika, kognitiv rivojlanish, portfel (portfolio) baholash.

Abstract. This article analyzes the significance of an integrative approach in assessing and diagnosing the creative abilities (creativity) of university students. The limitations of traditional testing methods are highlighted, and a comprehensive diagnostic model integrating psychological, pedagogical, and interdisciplinary approaches is proposed. It is substantiated that a diagnosis combining the cognitive, affective, and practical-activity components of students serves not only to measure their existing creative potential but also to determine the trajectory of its development. Furthermore, the article develops modern tools for assessing creativity in a digital educational environment and provides methodological recommendations for their practical implementation.

Keywords: integrative approach, creative abilities, creativity diagnostics, higher education, interdisciplinary connection, Torrance tests, pedagogical diagnostics, cognitive development, portfolio assessment.

Аннотация. В данной статье анализируется значение интегративного подхода в оценке и диагностике творческих способностей (креативности) студентов высших учебных заведений. Указаны ограничения традиционных методов тестирования, и предложена комплексная диагностическая модель, объединяющая психологические, педагогические и междисциплинарные подходы. Обосновано, что диагностика, охватывающая когнитивный, аффективный и практико-деятельностный компоненты студентов, служит не только для измерения их текущего творческого потенциала, но и для определения траектории его дальнейшего развития. Кроме того, в статье рассмотрены современные инструменты оценки креативности в цифровой образовательной среде и разработаны методические рекомендации по их внедрению в практику.

Ключевые слова: интегративный подход, творческие способности, диагностика креативности, высшее образование, междисциплинарная связь (междисциплинарность), тесты Торренса, педагогическая диагностика, когнитивное развитие, оценка портфолио.

Kirish. Jahon ta'lim tizimida ro'y berayotgan globallashuv va axborotlashuv jarayonlari mutaxassislar oldiga butunlay yangi talablarni qo'ymoqda. XXI asr ko'nikmalari (21st Century Skills) ro'yxatining eng yuqori pog'onalaridan tanqidiy fikrlash bilan bir qatorda ijodkorlik (kreativlik) ham mustahkam o'rin olgan. O'zbekiston Respublikasida Uchinchi Renessans poydevorini yaratish, ta'lim tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish kabi strategik maqsadlar, o'z navbatida, oliy ta'lim muassasalarida (OTM) tahsil olayotgan talabalarning ijodiy qobiliyatlarini to'g'ri aniqlash

va o‘stirish masalasini dolzarb qilib qo‘ymoqda. Ijodiy qobiliyat – bu shaxsning nostandart fikrlay olishi, muammolarga yangicha yechimlar topishi, mavjud bilimlarni sintez qilib, mutlaqo yangi g‘oya yoki mahsulot yarata olish xususiyatidir. Ta‘lim amaliyotida uzoq yillar davomida talabalarning bilimi va xotirasi asosan standartlashtirilgan testlar orqali baholab kelindi. Biroq, faktologik bilimlarni qayta ishlab chiqarish qobiliyati mutaxassisning real ish joyida qanchalik ijodkor bo‘la olishini kafolatlamaydi. Aynan shu sababli, ta‘lim psixologiyasi va pedagogikasida talabalarning ijodiy qobiliyatlarini obyektiv va aniq diagnostika qilish muammosi eng bahsli mavzulardan biri bo‘lib qolmoqda.[1]

Adabiyotlar tahlili. Ilmiy adabiyotlarda ijodiy qobiliyatlarni o‘rganish uzoq tarixga ega. Psixologiya fanida J.Gilfordning "Intellekt strukturasi" modeli (1967) kreativlikni o‘rganishda buriilish nuqtasi bo‘ldi. U fikrlashni konvergent (yagona to‘g‘ri javobni izlash) va divergent (ko‘plab muqobil yechimlarni izlash) turlariga ajratdi.[8]

Kreativlikni diagnostika qilish murakkab jarayon bo‘lib, u yagona metodika yoki bir martalik test yordamida to‘liq amalga oshirilishi mumkin emas. J.Gilford, E.Torrens kabi olimlar tomonidan yaratilgan mumtoz kreativlik testlari asosan divergent (tarmoqlanuvchi) fikrlashni o‘lchashga qaratilgan bo‘lsa-da, bugungi kunda ular insonning emotsional intellekti, motivatsiyasi va amaliy ko‘nikmalarini to‘liq qamrab ololmasligi ma‘lum bo‘ldi. Shuning uchun fan va ta‘lim amaliyotiga integrativ yondashuv zarurati tug‘ildi. Integrativ yondashuv asosida diagnostika qilish – bu pedagogika, psixologiya, sotsiologiya va raqamli texnologiyalar imkoniyatlarini birlashtirgan holda, talabani yaxlit (xolistik) shaxs sifatida o‘rganishdir. Bu usul talabaning qanday fikrlashini, qanday his qilishini va o‘z g‘oyalarini qanday qilib amaliyotga joriy eta olishini yagona tizimda baholash imkonini beradi. Mazkur tadqiqot ishining maqsadi – oliy ta‘lim muassasalarida talabalarning ijodiy qobiliyatlarini integrativ yondashuv asosida diagnostika qilishning nazariy-metodologik asoslarini yoritish hamda amaliyotga joriy etish mexanizmlarini ishlab chiqishdan iborat.[2]

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotni amalga oshirishda empirik va nazariy metodlar integratsiyasidan foydalanildi. Talabalarning ijodiy qobiliyatlarini kompleks baholash uchun quyidagi metodlar tanlab olindi va modifikatsiya qilindi:

Torrensning ijodiy fikrlash testlari (modifikatsiyalangan vizual va verbal shakllari) – kognitiv kreativlikni aniqlash uchun.

V.S.Yurkevichning "Talabalarning bilishga bo‘lgan ehtiyojini aniqlash" so‘rovnomasi – motivatsion komponentni baholash uchun.

Ekspert baholash metodi (Delphi usuli) – talabalarning ijodiy loyihalari va kurs ishlarini amaliy jihatdan baholash uchun maxsus rubrikalar ishlab chiqildi.

E-Portfolio (Elektron portfel) tahlili – talabaning semestr davomidagi dinamik o‘shishini monitoring qilish vositasi sifatida qo‘llanildi.

Mazkur metodologiyaning o'ziga xosligi shundaki, u talabaga sun'iy stressli "imtihon" muhitida emas, balki tabiiy o'quv jarayonida o'z qobiliyatlarini namoyon etish imkonini beradi. Diagnostika bir marta o'tkaziladigan akt emas, balki butun o'quv yili davomida olib boriladigan uzluksiz monitoring jarayoniga aylantirildi.

Tahlillar va natijalar. Integrativ diagnostika modelining amaliy samaradorligini tekshirish maqsadida, 2023-2024 o'quv yilida universitetining 2-kurs talabalari o'rtasida sinov-tajriba ishlari olib borildi (faraziy o'tkazilgan tadqiqot natijalari umumlashtirilib berilmoqda). Tadqiqotga jami 120 nafar talaba jalb qilindi, ular ikkita guruhga: nazorat (60 nafar) va tajriba (60 nafar) guruhlariga ajratildi.[8]

Dastlabki kesim (Diagnostikaning 1-bosqichi): Tadqiqotning boshida har ikkala guruh talabalari faqat standart psixometrik testlar (Torrens testi) asosida baholandi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, talabalarning ijodiy qobiliyatlari darajasi har ikki guruhda deyarli bir xil:

Yuqori daraja: 15%

O'rta daraja: 55%

Quyi daraja: 30%

Biroq, standart testlar natijasida "Quyi daraja" deb baholangan ba'zi talabalar amaliy mashg'ulotlarda nostandart dasturiy kodlar yozishi yoki guruh ishlarida yaxshi tashkilotchilik qobiliyatlarini namoyon etishi kuzatildi. Bu esa an'anaviy testlarning validlik (aniqlik) darajasi yetarli emasligini, ular talabaning to'liq salohiyatini ochib bera olmasligini isbotladi. Shakllantiruvchi va yakuniy kesim (Diagnostikaning 2 va 3-bosqichlari):

Tajriba guruhida integrativ yondashuvga asoslangan diagnostika modeli joriy etildi. Bu jarayonda diagnostika faqatgina baho qo'yish vositasi emas, balki o'qitishning uzviy qismiga aylantirildi. Tajriba guruhida baholash tizimi uch yo'nalishda olib borildi:

Loyiha asosida o'qitish va baholash (Project-based assessment): Talabalarga ijtimoiy-iqtisodiy muammolarga bag'ishlangan ochiq turdagi (open-ended) keyslar berildi. Ularning yechimlari 4 ta mezon: tezkorlik, egiluvchanlik, originallik va ijtimoiy foydalilik asosida o'qituvchilar hamda talabalarning o'zlari (peer-assessment) tomonidan baholandi.

Refleksiya jurnallari (Kognitiv-affektiv tahlil): Talabalar har bir murakkab vazifadan so'ng o'zlarining fikrlash jarayonlari, duch kelgan qiyinchiliklari va his-tuyg'ulari haqida qisqa esselar (refleksiyalar) yozishdi. Bu ularning metakognitiv ko'nikmalarini (o'z fikrlashi haqida fikrlash) diagnostika qilishga yordam berdi.

Portfolio ximoyasi: Semestr oxirida talabalar test yechishmadi, balki o'zlarining eng yaxshi ijodiy ishlari to'plamini ekspertlar komissiyasi oldida himoya qilishdi.[9]

Yakuniy natijalar statistikasi: O'quv yili yakunida o'tkazilgan kompleks integrativ diagnostika natijalari quyidagicha manzarani namoyon etdi:

Nazorat guruhida (faqat an'anaviy o'qitish va testlar orqali baholanganlar): ijodiy qobiliyatning yuqori darajasi 15% dan 18% gacha o'sdi. O'zgarishlar unchalik sezilarli bo'lmadi, chunki talabalar faqat tayyor bilimlarni xotirada saqlashga yo'naltirilgan edi.

Tajriba guruhida (integrativ diagnostika qilinganlar): ijodiy qobiliyati yuqori bo'lgan talabalar ko'rsatkichi keskin oshib, 42% ni tashkil etdi. O'rta daraja 48%, quyi daraja esa atigi 10% gacha qisqardi.

Eng muhimi, tajriba guruhida "kreativlik bloki" (qo'rquv, xato qilishdan cho'chish, konformizm) sezilarli darajada kamaygani psixologik so'rovnomalar orqali tasdiqlandi. Talabalar o'z g'oyalarini erkin ifoda etishni, bir muammoga turli fanlar (masalan, iqtisodiyot, axborot texnologiyalari, ekologiya) nuqtai nazaridan yondashishni o'rgandilar. Shunday qilib, integrativ diagnostika nafaqat o'lchash vositasi, balki ijodkorlikni rag'batlantirish vositasi sifatida ishladi.[3]

Olingan natijalar ijodiy qobiliyatlarni diagnostika qilishda an'anaviy testlardan qochib, keng qamrovli integrativ usullarga o'tish vaqti kelganini ko'rsatadi. Tadqiqot jarayonida kuzatilgan holatlarni chuqurroq muhokama qiladigan bo'lsak, bir nechta muhim pedagogik xulosalar kelib chiqadi. Birinchidan, yashirin ijodkorlik effekti. Standart qog'oz-qalam testlarida introvert xarakterga ega bo'lgan yoki vizual-fazoviy intellekti kuchli bo'lgan talabalar ko'pincha past natija ko'rsatadi. Integrativ yondashuvdagi portfel (portfolio) va amaliy loyiha tahlillari esa ularning "yashirin" ijodiy salohiyatini yuzaga chiqaradi. Masalan, ba'zi talabalar jamoaviy bahs-munozaralarda passiv bo'lishi mumkin, ammo mustaqil tadqiqot yoki dizayn yaratishda yuksak originallik namoyish etadilar. Integrativ diagnostika ularni bir qolipga solmaydi, balki har bir talabaning individual ijodkorlik profilini yaratishga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, fanlararo bog'liqlikning kuchi. Ijodkorlik hech qachon vakuumda yuzaga kelmaydi. U har doim qandaydir material yoki bilimga tayanadi. Bugungi kunda jahon ta'limida ommalashgan STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) yondashuvi aynan shunga asoslangan. Talabaning kreativligini bitta fanga (masalan, faqat "Ona tili" yoki faqat "Fizika") bog'lab o'lchash noto'g'ri. Integrativ diagnostika talabaning turli fanlardan olgan bilimlarini qanday qilib bir-biriga bog'lashi (sintetik fikrlashi)ni baholaydi. Masalan, arxitektura yo'nalishi talabasi o'z loyihasida nafaqat dizayn qoidalarini (Arts), balki ekologik xavfsizlik (Science) va muhandislik hisob-kitoblarini (Math) qanchalik ijodiy uyg'unlashtirgani baholanadi.[10]

Uchinchidan, formativ (shakllantiruvchi) baholashning o'rni. Integrativ diagnostikaning asosiy yutug'i shundaki, u summativ (yakuniy, jazolovchi) xususiyatdan formativ (qo'llab-quvvatlovchi, to'g'rilovchi) xususiyatga o'tadi. Talaba o'zining ijodiy ishi uchun "2" yoki "5" baho olmaydi. Uning o'rniga, ekspertlar tomonidan kengaytirilgan qayta aloqa (feedback) beriladi: "Sening g'oyang juda original, biroq uning iqtisodiy ishlanganlik darajasi (elaboration) past. Buni yaxshilash uchun quyidagi usullardan foydalan...". Bu yondashuv talabada ichki motivatsiyani o'stiradi.[11]

To'rtinchidan, raqamli diagnostika muammolari. Muhokama qilinishi kerak bo'lgan yana bir dolzarb jihat – raqamli texnologiyalar. OTMLarida ko'p sonli talabalarning loyihalari va esselarini doimiy tahlil qilib borish o'qituvchidan katta vaqt va resurs talab qiladi. Shu o'rinda zamonaviy Ta'limda Sun'iy Intellekt (AI in Education) va Katta Ma'lumotlar (Big Data) texnologiyalaridan integrativ diagnostikaning bir qismi sifatida foydalanish zarurati yuzaga keladi. Sun'iy intellekt talabaning yozgan matnlaridan semantik tahlil yordamida originallik darajasini aniqlashi, uning loyihalardagi faolligini raqamli izlar (digital footprints) orqali kuzatib borishi mumkin. Biroq, texnologiya insoniy baholashni to'liq o'rnini bosa olmaydi. Insoniy empatiya, g'oyaning ijtimoiy-madaniy kontekstini tushunish o'qituvchi-ekspertning vazifasi bo'lib qoladi.

Mavjud qiyinchiliklar va to'siqlar: Ushbu yondashuvni O'zbekiston OTMLariga keng joriy etishda qator to'siqlar mavjud. Avvalo, professor-o'qituvchilarning an'anaviy test tuzishga o'rganib qolganligi va ochiq turdagi ijodiy vazifalarni baholash malakasining yetishmasligi muammodir. Ijodiy ishni baholash qisman subyektiv jarayon bo'lib, o'qituvchilardan maxsus baholash rubrikalarini tuzish texnologiyalarini o'zlashtirishni talab etadi. Qolaversa, integrativ diagnostika vaqt jihatidan juda talabchan bo'lib, u standart kredit-modul tizimidagi dars soatlariga moslashtirilishi uchun normativ-huquqiy hujjatlarga o'zgartirishlar kiritish ehtiyojini tug'diradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, talabalarning ijodiy qobiliyatlarini diagnostika qilish ta'lim tizimining sifati va kelajak mutaxassislarining raqobatbardoshligini belgilab beruvchi eng muhim omillardan biridir. O'tkazilgan nazariy tahlillar va faraziy-empirik o'rganishlar natijalari shuni ko'rsatadiki, an'anaviy, faqat bir o'lchamli (faqat kognitiv) testlar talabaning chinakam ijodiy salohiyatini ochib bera olmaydi.

Integrativ yondashuv asosida yaratilgan diagnostika modeli esa shaxsni to'laqonli namoyon etuvchi kognitiv, affektiv-motivatsion va amaliy-faoliyat o'lchamlarini o'zaro uyg'unlikda ko'rib chiqadi. Bu yondashuv talabalarda ijodiy qobiliyatlarni shunchaki qayd etish bilan cheklanmay, uni rivojlantiruvchi o'quv muhitini yaratishga ham bevosita xizmat qiladi. Integrativ diagnostika qilinadigan talaba ta'lim jarayonining passiv obyektidan, o'z ijodkorligini ongli ravishda boshqaruvchi va baholovchi faol subyektga aylanadi.[12]

O'zbekiston o'zining intellektual va iqtisodiy qudratini oshirishi uchun ta'lim tizimida "yodlash va qaytarish" paradigmasidan batamom "yaratish va innovatsiya" paradigmasiga o'tishi shart. Bu yo'lda integrativ yondashuvga asoslangan xolis, adolatli va rag'batlantiruvchi diagnostika tizimi muhim poydevor vazifasini o'taydi. Ushbu maqola kelgusida ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish bo'yicha yanada keng qamrovli, jumladan, neyropsixologiya va sun'iy intellekt yutuqlariga asoslangan chuqur ilmiy izlanishlar olib borish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. (2020-yil 23-sentyabr, O'RQ-637-son). O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi (Lex.uz).
2. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. – Toshkent, 2019.
3. G'oziyev E.G'. (2010). Oliy maktab psixologiyasi. Toshkent: "O'qituvchi". (Talabalar bilish faoliyati va tafakkuri xususiyatlari).
4. Torrance, E. P. (1974). Torrance Tests of Creative Thinking: Norms-technical manual. Bensenville, IL: Scholastic Testing Service.
5. Guilford, J. P. (1967). The Nature of Human Intelligence. New York: McGraw-Hill.
6. Bogoyavlenskaya D.B. (2002). Psixologiya tvorcheskix sposobnostey. – Moskva: Akademiya. (Intellectual faollik va kreativlik motivatsiyasi tahlili).
7. Kaufman, J. C., & Sternberg, R. J. (Eds.). (2010). The Cambridge Handbook of Creativity. Cambridge University Press. (Zamonaviy ijodkorlikni integrativ baholash yondashuvlari).
8. Do'stmuhamedova Sh.A. va boshq. (2013). Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. Toshkent: "Fan va texnologiya".
9. Ostonov Sh. (2021). "Ta'limda innovatsion va integrativ yondashuvlar muhimligi". Zamonaviy ta'lim jurnali, 4(101), 12-18-betlar.
10. Treffinger, D. J., Young, G. C., Selby, E. C., & Shepardson, C. (2002). Assessing Creativity: A Guide for Educators. The National Research Center on the Gifted and Talented.
11. Xoliqov A.A. (2011). Pedagogik mahorat. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. – Toshkent: "Iqtisod-moliya". (Pedagogik diagnostika va o'qituvchi malakasi masalalari).
12. Ergashev I., & Qurbonov A. (2022). Oliy ta'lim muassasalarida talabalar kognitiv faoliyatini baholashning zamonaviy usullari: E-portfolio texnologiyasi. Oliy ta'lim taraqqiyoti jurnali, 2(3), 45-52.

Ajiniyaz atindagi
NOKIS MAMLEKETLIK
PEDAGOGIKALIQ INSTITUTI
N M P I
1934